

ОСНОВИ ПРАВОВИЗНАВСТВА

Міністерство внутрішніх справ України
ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

ОСНОВИ ПРАВознавства

Навчальний посібник
для учнів загальноосвітніх шкіл та абітурієнтів
вищих юридичних навчальних закладів

Керівник авторського колективу –
професор **О.В. Негодченко**

*Рекомендовано вченою радою Юридичної академії
МВС України (протокол № 7 від 28 березня 2002 р.)*

Дніпропетровськ
2002

Рецензенти

О.Ф. Фрицький, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України (*Академія адвокатури*);

В.В. Комаров, кандидат юридичних наук, професор, член-кореспондент Академії правових наук України (*Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого*).

О 75 Основи правознавства: Навчальний посібник / Кер. авт. кол. — проф. О.В. Негодченко. — Д.: Юрид. акад. МВС України, Арт-Прес, 2002. — 342 с.

ISBN 966-7985-20-2

У посібнику, з урахуванням останніх змін у законодавстві України, висвітлюються питання, передбачені програмою з основ держави і права для абітурієнтів юридичних вузів, затвердженою Міністерством освіти і науки України.

Розрахований також на учнів та викладачів загальноосвітніх шкіл, широке коло осіб, які цікавляться правовими знаннями.

Авторський колектив

Розд. 1 канд. юрид. наук, доц. **Ю.А. Ведєрніков, І.А. Сердюк**;

Розд. 2 канд. юрид. наук, проф. **О.В. Негодченко**, канд. юрид. наук **М.М. Прийдак, Л.М. Липачова, А.В. Папірна**;

Розд. 3. канд. юрид. наук, доц. **В.В. Васильченко**, канд. юрид. наук **В.В. Доненко**, канд. екон. наук, доц. **М.М. Жовтонога**, канд. юрид. наук, доц. **О.М. Опальченко**, канд. юрид. наук **С.А. Шалзунова**, канд. юрид. наук **В.І. Щербина, Е.М. Бондарев, С.В. Волкова, Ж.Р. Сйтгаліна, В.І. Татарінов, А.І. Терещенко, Г.В. Чуприна, В.В. Шестириков, Є.М. Щербина**

ISBN 966-7985-20-2

ББК 67.0 я7

Шановний абітурієнте!

Ти вирішив присвятити себе професії, яка вимагає глибоких знань з права, історії, законодавства, – професії правоохоронця, правознавця, юриста, пов'язаної з захистом прав і свобод людини. Упродовж свого свідомого життя ти готувався до цього: вивчав всесвітню історію, історію України, основи правознавства, звичайно, читав детективи, дивився фільми, мав нагоду спілкуватися з представниками цієї професії, що, безперечно, вплинуло на твій вибір. Тепер у тебе є шанс перевірити себе, свої знання, свою мрію, складаючи вступний іспит у юридичному вузі. Вступні іспити – це серйозне випробування для абітурієнта, його результат може мати вирішальне значення для подальшого життя. Автори цієї книжки, яку ти тримаєш у руках, дуже хочуть, щоб твоя, абітурієнте, мрія збулась, і в списках курсантів чи студентів з'явилося саме твоє прізвище.

Наш посібник базується на положеннях Конституції України з урахуванням змін і доповнень чинного законодавства, зокрема прийнятих у 2001 році нових кодексів – Кримінального, Земельного, Сімейного, а також законів про вибори, про громадянство, про судоустрій та ін.

Перший розділ, під назвою “Держава і право”, містить теоретичний матеріал щодо понять “державна”, “функції держави”, “право”, “юридична відповідальність”, певний обсяг історико-юридичних матеріалів, що проливають світло на передумови виникнення держави і права, існування форм держави тощо.

У другому розділі “Основи конституційного законодавства” йдеться про конституційні засади державного устрою України; основні права та обов'язки громадян; порядок формування й діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування та правоохоронних органів.

У третьому розділі “Окремі галузі законодавства” вміщено матеріал з цивільного, трудового, сімейного права тощо й висвітлено поняття цивільно-правових відносин, права власності, цивільної угоди й цивільного договору; розкриваються поняття “шлюб”, “шлюбний контракт”, “опіка і піклування”; подаються умови й порядок укладання шлюбу, підстави і порядок його розірвання, права та обов'язки подружжя, батьків і дітей, підстави позбавлення

батьківських прав. Тут же відведено місце для ознайомлення з поняттями “трудовий договір”, “трудові правовідносини”, “колективний договір”, “робочий час”, “час відпочинку”, “трудова дисципліна”, “дисциплінарна й матеріальна відповідальність”; умовами та порядком прийняття на роботу, порядком припинення трудового договору, правилами робочого часу і часу відпочинку; з основами законодавства про соціальний захист, основами екологічного земельного, адміністративного й кримінального законодавства, основами фінансової діяльності держави.

Автори цього посібника сподіваються, що він стане не тільки твоїм, абітурієнте, помічником для підготовки до вступного профілюючого іспиту з правознавства, а й першим кроком до досягнення широкого кола правових знань, великого масиву національного законодавства. А тому наперед вдячні тобі за усвідомлений вибір професії та бажаємо успіху!

*Від імені авторського колективу –
професор О.В. Негодченко*

З питань придбання цього навчального посібника, а також посібників для підготовки до вступних іспитів з історії (історія України та всесвітня історія XX ст.) та української мови (диктант) звертайтеся на адресу:

*49005, м. Дніпропетровськ, пр. Гагаріна, 26,
Юридична академія МВС України,
тел. (0562) 31-72-71 (юридична бібліотека)*

3.5. ЗЕМЕЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

3.5.1. Загальна характеристика Земельного кодексу України

Земельно-правові відносини в Україні регулює Земельний кодекс, що був прийнятий 25 жовтня 2001 р. Структурно Земельний кодекс складається із 10 розділів, що охоплюють 212 статей. Кодекс визначає владні повноваження органів державної виконавчої влади та рад депутатів різних рівнів у регулюванні земельних відносин. Ним передбачено наступні категорії земель в Україні: сільськогосподарського призначення, житлової та громадської забудови, природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення, оздоровчого призначення, рекреаційного призначення, історико-культурного призначення, землі лісового та водного фонду, землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони тощо.

Кодекс передбачає певні види речових прав на землю, їх зміст та обмеження прав на землю. Він встановлює підстави для набуття, реалізації та припинення прав на землю, а також гарантії прав на неї. Кодексом передбачається, що земля в Україні може перебувати в приватній, комунальній та державній власності. Даний кодекс чітко визначає завдання, зміст і порядок охорони земель, контроль за їх використанням. Кодекс також передбачає моніторинг земель, тобто систему заходів спостереження за їх станом з метою своєчасного виявлення негативних змін та відвернення і ліквідації цих процесів. Він встановлює й відповідальність за порушення земельного законодавства.

3.5.2. Поняття та зміст права власності на землю

Центральним інститутом прав на землю завжди виступає право власності. Згідно за ст.78 ЗК ***право власності на землю*** – це право володіти, користуватися й розпоряджатися земельними ділянками.

Кодекс гарантує право приватної власності громадян на землю. Громадяни України набувають право власності на земельні ділянки на підставі: придбання за цивільно-правовими угодами; безоплатної передачі із земель державної і комунальної власності; приватизації земельних ділянок, що були раніше надані їм у користування; прийняття спадщини; виділення в натурі (на місцевості) належної їм земельної ділянки (паю).

Чинним кодексом передбачено, що іноземні громадяни та особи без громадянства можуть набувати право власності лише на земельні ділянки несільськогосподарського призначення. Якщо ж їм ці землі перейшли в порядку спадкового наступництва, вони повинні їх відчужити протягом року з дня набуття.

У державній власності перебувають усі землі України, крім земель комунальної та приватної власності. Кодексом чітко окреслено перелік земель державної власності, що не можуть передаватися в комунальну та приватну власність (наприклад, землі атомної енергетики та космічної системи; землі оборони; земельні ділянки, які використовуються для забезпечення діяльності державних органів влади тощо). До суб'єктів права власності на землю Кодекс відносить також юридичних осіб та територіальні громади.

Громадяни України мають право на безоплатну передачу їм земельних ділянок із земель державної або комунальної власності в таких розмірах:

а) для ведення фермерського господарства – в розмірі земельної ділянки частки (паю), визначеної для членів сільгосппідприємств, розташованих на території відповідної ради, де знаходиться фермерське господарство;

б) для ведення особистого селянського господарства – не більше 2-х гектарів;

в) для ведення садівництва – не більше 0,12 гектара;

г) для ведення садівництва і обслуговування жилого будинку та господарських споруд у селах – не більше 0,25 гектара, у селищах – не більше 0,15 гектара, у містах – не більше 0,1 гектара;

д) для будівництва індивідуальних гаражів – не більше 0,1 гектара.

Власники земельних ділянок мають право: всіма дозволеними законом способами відчужувати земельну ділянку, самостійно господарювати на ній, право власності на плоди та доходи від землі, використовувати у встановленому порядку для власних потреб наявні на земельній ділянці загальнопоширені корисні копалини, зводити будівлі та споруди, на відшкодування збитків.

Власники земельних ділянок зобов'язані: забезпечувати використання їх за цільовим призначенням, додержуватися вимог законодавства про охорону довкілля, своєчасно сплачувати земельний податок, не порушувати прав власників суміжних ділянок та землекористувачів, дотримуватися правил добросусідства та обмежень, пов'язаних з встановленням земельних сервітутів та охоронних зон, зберігати геодезичні знаки, протиерозійні споруди, мережі іригаційних споруд тощо.

Підставами для припинення права власності на земельну ділянку є: добровільна відмова власника від права на неї, відчуження земельної ділянки за рішенням власника, звернення стягнення на земельну ділянку на вимогу кредитора, відчуження земельної ділянки з мотивів суспільної необхідності, невідчуження земельної ділянки іноземними особами та особами без громадянства протягом року після її набуття, конфіскація за рішенням суду.

3.5.3. Гарантії прав на землю

Держава забезпечує громадянам та юридичним особам рівні умови захисту права власності на землю. Власник не може бути позбавлений права власності на земельну ділянку, крім випадків, прямо передбачених законами України. Власник або землекористувач може вимагати усунення будь-яких порушень його права на землю і відшкодування завданих йому збитків. Захист прав на земельні ділянки здійснюється шляхом:

- а) визнання права;
- б) відновлення стану земельної ділянки, який існував до порушення прав, і запобігання вчиненню дій, що порушують права або створюють небезпеку порушення прав;
- в) визнання угоди недійсною;
- г) визнання недійсними рішень органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування;
- д) відшкодування заподіяних збитків.

Найважливіша роль у здійсненні цієї гарантії належить судам. Земельні спори вирішуються також і органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади з питань земельних ресурсів. Земельні спори між юридичними особами підвідомчі арбітражним судам. Спори, пов'язані з земельними відносинами, розглядаються у позовному провадженні судами в разі незгоди власників землі або землекористувачів з рішенням органів місцевого самоврядування та органами виконавчої влади з питань земельних ресурсів. До виключної компетенції судів відноситься вирішення спорів з приводу володіння, користування й розпорядження земельними ділянками, що перебувають у власності громадян і юридичних осіб, а також спори щодо розмежування територій населених пунктів, районів та областей.

Земельні спори розглядаються органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади з питань земельних ресурсів на

підставі заяви однієї зі сторін у місячний термін з дня подання заяви. Рішення передається сторонам у 5-денний термін з часу його прийняття. У разі незгоди з цим рішенням, сторони мають право оскаржити його в судовому порядку.

3.6. ЕКОЛОГІЧНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

3.6.1. Загальна характеристика екологічного законодавства

Охорона навколишнього природного середовища – складова раціонального природокористування. Вона здійснюється різними, у тому числі й правовими, засобами. При цьому в правових формах захищаються переважно всі компоненти, що складають природне середовище.

Сучасними головними нормативно-правовими актами, що регулюють основи організації охорони та використання навколишнього природного середовища, є Конституція України, Закон України “Про охорону навколишнього природного середовища” від 25.06.1991 року, Земельний кодекс від 25.10.2001 року, Кодекс про надра, Водний кодекс, Кримінальний кодекс, Кодекс про адміністративні правопорушення, Закони України “Про охорону атмосферного повітря” від 16.10.1992 року, “Про природно-заповідний фонд України” від 16.06.1992 року, “Про тваринний світ” від 3.03.1993 року, “Про рослинний світ” від 9.04.1999 року, “Про захист рослин” від 14.10.1998 року, “Про екологічну експертизу” від 9.02.1995 року та інші. Також існує дуже багато підзаконних нормативно-правових актів.

Звідси стає зрозумілим, що основу правової охорони навколишнього природного середовища складають норми земельного, водного, лісового законодавства, законодавства про надра та інші. Вони встановлюють різні види юридичної відповідальності за порушення екологічного законодавства і відшкодування шкоди, яка завдана природі та природному середовищу.

У Законі «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 р. вказується, що державній охороні й регулюванню під час використання підлягають на території України: навколишнє середовище як сукупність природних і природно-соціальних умов та процесів; природні ресурси, що залучені і не залучені в господарський обіг (земля, надра, води, атмосферне повітря, ліс та інша рослинність, тваринний світ, ландшафти та інші природні комплекси). Особливий державний

охороні підлягають території та об'єкти природно-заповідного фонду України й інші території та об'єкти, визначені законодавством. Державній охороні підлягають також життя і здоров'я людей.

Закон містить такі питання: 1) загальні положення; 2) екологічні права і обов'язки громадян; 3) повноваження рад народних депутатів у галузі охорони; 4) повноваження органів управління; 5) прогнозування, спостереження, облік та інформація в галузі навколишнього природного середовища; 6) екологічна експертиза; 7) стандартизація і нормування в галузі охорони навколишнього природного середовища; 8) контроль і нагляд у галузі охорони навколишнього природного середовища; 9) регулювання використання природних ресурсів; 10) заходи щодо забезпечення екологічної безпеки; 11) надзвичайні екологічні ситуації; 12) вирішення спорів і відповідальність за порушення екологічного законодавства тощо.

3.6.2. Екологічні права та обов'язки громадян

Екологічні права та обов'язки громадян України – система юридично закріплених за громадянами повноважень і зобов'язань в екологічній сфері. Найповніше екологічні права та обов'язки розкрити в Законі України “ Про охорону навколишнього середовища” ст.9-12. Згідно з Законом, громадянин України має право:

- на безпечне для його життя та здоров'я навколишнє середовище;
- на участь у обговоренні проектів законодавчих актів, проектів будівництва і реконструкції об'єктів, які можуть негативно впливати на природу;
- брати участь у розробці та здійсненні заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів;
- на здійснення загального і спеціального використання природних ресурсів;
- на об'єднання в громадські природоохоронні формування;
- на одержання інформації про стан навколишнього природного середовища та його вплив на здоров'я населення;
- брати участь у проведенні громадської екологічної експертизи;
- на одержання екологічної освіти;
- на подання до суду позовів до різних суб'єктів про відшкодування збитків (шкоди), заподіяних їх здоров'ю та майну внаслідок не-

ціль злочину – збут. Саме мотив і ціль розкривають характер і зміст діяння винного, в якій би формі воно не проявлялось. У ч.1 ст.307 КК законодавство прямо передбачено, що незаконне виробництво, виготовлення, придбання чи інші дії, що здійснюються з метою збуту, а так само збут наркотичних засобів чи психотропних речовин караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років.

Суб'єктом злочину, передбаченого ст.307 КК, може бути будь-яка осудна особа, яка досягла 16 років.

3.9. ПРАВОВІ ОСНОВИ ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ

3.9.1. Поняття фінансової діяльності держави

Фінанси (фр. finance від лат. financia – дохід, грошовий платіж) виникли в умовах регулярного товарно-грошового обігу у зв'язку з розвитком держави та її потреби в ресурсах.

Як організації публічної влади державі притаманні завдання та функції. Це свідчить про те, що державі необхідні певні фінансові ресурси для забезпечення всіх сторін її діяльності. Фінансова діяльність держави зумовлена об'єктивною необхідністю розподілу та перерозподілу національного доходу, а також задоволення потреб кожного громадянина і суспільства в цілому.

Державні фінанси (як економічна категорія) – це система грошових відносин, що виникла разом з державою і нерозривно пов'язана з її існуванням та функціонуванням, щодо здійснення економічних, соціальних і політичних завдань та забезпечення умов розширеного відтворення. Проте не всі грошові відносини відображають фінансові відносини. Так, відносини купівлі-продажу є цивільно-правовими, сплата штрафу – адміністративно-правовими, постачання – господарсько-правовими, і тільки розподільчі грошові відносини є фінансовими.

Українська держава, керуючи фінансами й виступаючи у фінансових відносинах як суб'єкт влади і як власник засобів виробництва, встановлює порядок мобілізації і використання грошових фондів.

Фінансова діяльність зумовлена об'єктивною необхідністю і є процесом збирання розподілу, перерозподілу та використання централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів, що забез-

печують практичне виконання функцій державою. Від імені держави в цих відносинах виступають компетентні органи, які управляють державними фінансами України: Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Президент України, органи місцевого самоврядування, Верховна Рада та Рада міністрів Автономної Республіки Крим.

Принципи фінансової діяльності держави: плановість; соціальна направленість; публічний характер; гласність; пріоритетність публічних видатків щодо прибутків казни; єдність фінансової діяльності та грошової системи держави; самостійність; фінансування безпеки держави та ін.

Разом з тим за змістом, методами й формами фінансова діяльність є складовою частиною управління, а мобілізація доходів державою проводиться саме з метою фінансування своїх видатків. Здійснення фінансової діяльності базується на специфічних методах у певних правових формах.

Метод фінансової діяльності – це засіб, прийом, за допомогою якого уповноважений державою орган від її імені мобілізує, розподіляє і використовує фонди грошових фондів.

Виділяють такі групи методів фінансової діяльності:

- 1) методи формування фондів грошових ресурсів (обов'язкові, добровільні);
- 2) методи розподілу грошових коштів (поточні видатки, субвенція, субсидія, податковий кредит);
- 3) методи використання грошових ресурсів державних фондів (встановлення цільового призначення державних фондів грошових коштів, встановлення порядку використання коштів, встановлення порядку та нормативів розподілу прибутку з державних господарюючих суб'єктів, встановлення компетентними державними органами фінансових нормативів і лімітів використання грошових коштів).

Усі дії органів держави в галузі фінансів і всі відносини, що виникають під час мобілізації, розподілу та використання фондів коштів, одержують характер правових дій та правових відносин.

Правовою формою відображення фінансової діяльності держави є фінансово-правові акти.

Фінансово-правові акти фінансової діяльності держави – це належним чином прийняті органами державної влади та місцевого самоврядування відповідні рішення з питань фінансової діяльності, що належать до їх компетенції та мають юридичні наслідки.

Форми фінансово-правових актів:

- Конституція України;
- акти Верховної Ради України (ВРУ);

- укази Президента України;
- декрети, постанови Кабінету Міністрів України;
- накази, інструкції та положення міністерства фінансів України (Мінфіну) або Державної податкової адміністрації;
- методичні вказівки, листи, телеграми Національного банку України (НБУ) та ін.

Фінансово-правові акти видають і органи місцевого самоврядування в межах фінансових повноважень, наданих їм Конституцією України (ст. 143) і законами.

Коло актів, які регулюють фінансові відносини, складають *фінансове законодавство*. Сукупність правових норм, що включені в ці акти для регулювання фінансових відносин, становлять *фінансове право України*.

3.9.2. Фінансове право

Фінансове право є системою правових норм, що регулюють фінансове господарство держави. За допомогою фінансово-правових норм держава мобілізує фінансові ресурси. У цих відносинах завжди виявляється владно-організуюча роль держави в розподілі й перерозподілі національного доходу, тому вони мають владно-майновий (грошовий) характер.

Предмет фінансового права України – відносини, що виникають під час безпосереднього формування, розподілу та використання централізованих і децентралізованих фондів коштів, які є частиною національного доходу країни.

Фінансове право регулює відносини, які виникають під час:

- установлення бюджетної системи;
- збиранні обов'язкових платежів до бюджету й цільових фондів;
- фінансування та кредитування;
- регулювання грошово-кредитної та валютної системи;
- обов'язкового страхування, державних позичок і організації ощадної справи.

Фінансово-правові відносини регулюються такими методами: владних приписів, правового регулювання, субординації, погодження, рекомендацій.

Як галузь права фінансове право тісно пов'язане з загальною теорією фінансів. Фінансове право відображає надбудовні суспільні відносини, а загальна теорія фінансів – базисні суспільні відносини.

Фінансове право – це самостійна галузь публічного права, що регулює суспільні відносини в сфері мобілізації, розподілу і викорис-

<i>ВСТУП</i>	3
Розділ 1. ДЕРЖАВА І ПРАВО	
1.1. Виникнення держави і права. Основні теорії походження держави	5
1.2. Поняття й ознаки держави	8
1.3. Форма держави	10
<i>Елементи форми держави</i>	11
1.4. Функції держави	13
<i>Класифікація функцій держави</i>	14
1.5. Правосвідомість і правова культура	17
<i>Структура правової свідомості</i>	17
<i>Види правової свідомості</i>	18
1.6. Поняття та основні ознаки громадянського суспільства	20
1.7. Поняття, основні ознаки та принципи правової держави	21
1.8. Поняття, основні ознаки й визначення права	24
1.9. Поняття й види соціальних норм	26
1.10. Норми права та їх основні ознаки	28
<i>Структура правових норм</i>	29
<i>Види правових норм</i>	30
1.11. Право та мораль: порівняльна характеристика	32
1.12. Форми (джерела) права	35
1.13. Поняття, види та структура правовідносин	38
1.14. Поняття законодавства, його система	42
1.15. Систематизація нормативно-правових актів	43
1.16. Поняття системи права	47
<i>Галузі права і правові інститути</i>	48
<i>Загальна характеристика деяких галузей права</i>	49
1.17. Поняття законності. Юридичні гарантії законності	50
<i>Принципи законності</i>	51
1.18. Поняття й види правопорушень	53
<i>Елементи складу правопорушення</i>	53
1.19. Юридична відповідальність	56

Розділ 2. КОНСТИТУЦІЙНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

2.1. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990р.	58
2.2. Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991р.	59
2.3. Питання правонаступництва України	60
2.4. Історія розвитку конституції України та основні етапи новітнього Конституційного процесу в Україні	61
2.5. Конституція України – Основний Закон держави	65
2.6. Форма державного правління, державного устрою та політичного режиму України	67
2.7. Ознаки України як суверенної незалежної держави	67
2.8. Державна символіка України	68
2.9. Державна мова в Україні. Конституційний статус мов національних меншин	69
2.10. Адміністративно-територіальний устрій України	70
2.11. Єдність і відмінність понять “людина”, “особа” і “громадянин”	72
2.12. Громадянство України	73
2.13. Набуття та припинення громадянства України	74
2.14 Основні права, свободи та обов’язки громадян України, їх сутність	77
2.14.1. Особисті права громадян України	80
2.14.2. Політичні права і свободи громадян України	82
2.14.3. Економічні, соціальні та культурні права громадян України	83
2.14.4. Право на освіту за законодавством України	84
2.14.5. Право громадян на об’єднання за законодавством України	87
2.14.6. Право громадян на свободу світогляду та віросповідання за законодавством України	89
2.14.7. Основні обов’язки громадян України	90
2.14.8. Конституційний обов’язок щодо захисту Вітчизни	91
2.14.9. Порядок проходження військової служби за законодавством України	92
2.14.10. Рівноправність громадян	94
2.14.11. Правовий статус іноземців та біженців в Україні	95

2.15. Безпосередня й представницька демократія	97
2.15.1. <i>Поняття та види референдумів</i>	99
2.15.2. <i>Поняття виборчої системи і виборчого права</i>	101
2.15.3. <i>Виборча система України</i>	102
2.15.4. <i>Вибори народних депутатів України</i>	103
2.15.5. <i>Вибори Президента України</i>	104
2.15.6. <i>Вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних і міських голів</i>	105
2.16. Система державних органів України за Конституцією України	106
2.16.1. <i>Верховна Рада України – орган законодавчої влади в Україні</i>	107
Правовий статус народних депутатів України	109
Законодавчий процес	111
2.16.2. <i>Правовий статус Президента України</i>	113
2.16.3. <i>Поняття державної виконавчої влади</i>	115
Кабінет Міністрів України – вищий орган виконавчої влади в Україні	117
Центральні органи державної виконавчої влади	119
Місцеві органи державної виконавчої влади	122
2.16.4. <i>Поняття місцевого самоврядування в Україні</i>	123
Система місцевого самоврядування в Україні	124
2.16.5. <i>Правосуддя в Україні: поняття і засади</i>	124
Система судів загальної юрисдикції в Україні	127
Місцеві суди в Україні	129
Апеляційні суди в Україні	129
Суд присяжних	130
Касаційний суд України	130
Вищі спеціалізовані суди України	131
Верховний Суд України	131
Правовий статус суддів в Україні	132
Участь народних засідателів та присяжних у здійсненні правосуддя	134
Конституційний Суд України	136
Вища рада юстиції	137
2.16.6. <i>Правоохоронні органи України</i>	138
Прокуратура України	139
Органи внутрішніх справ України	142
Правовий статус Служби безпеки України	145
Адвокатура України, її роль у захисті прав та законних інтересів громадян і юридичних осіб	146

Розділ 3. ОКРЕМІ ГАЛУЗІ ЗАКОНОДАВСТВА

3.1. Трудове законодавство та законодавство про соціальний захист громадян

3.1.1. Загальна характеристика Кодексу законів про працю України	148
3.1.2. Трудовий договір: поняття, сторони та зміст	148
3.1.3. Порядок прийняття та оформлення працівників на роботу	150
3.1.4. Переведення працівника на іншу роботу	150
3.1.5. Підстави для припинення трудового договору	151
3.1.6. Розірвання трудового договору з ініціативи працівника	152
3.1.7. Розірвання трудового договору з ініціативи власника або уповноваженого ним органу	153
3.1.8. Розірвання трудового договору з ініціативи третьох осіб, що не є стороною трудового договору	154
3.1.9. Порядок звільнення працівника та розрахунки зі звільненням	154
3.1.10. Поняття трудових правовідносин	155
3.1.11. Колективний договір	156
3.1.12. Робочий час та його різновиди	157
3.1.13. Скорочений та неповний робочий час	158
3.1.14. Поняття та різновиди часу відпочинку	159
3.1.15. Трудова дисципліна	161
3.1.16. Правила внутрішнього трудового розпорядку	162
3.1.17. Підстави для притягнення працівників до дисциплінарної відповідальності	162
3.1.18. Матеріальна відповідальність працівника за шкоду, заподіяну підприємству	164
3.1.19. Відповідальність підприємства за шкоду, заподіяну здоров'ю працівника під час виконання ним трудових обов'язків	165
3.1.20. Порядок розгляду індивідуальних трудових спорів	166
3.1.21. Поняття соціального захисту та соціального забезпечення	167
3.1.22. Різновиди пенсій за законодавством України	168

3.2. Цивільне законодавство

3.2.1. Загальна характеристика цивільного права	170
---	-----

3.2.2. <i>Поняття та види цивільно-правових відносин</i>	172
Види цивільних правовідносин	172
3.2.3. <i>Поняття та зміст цивільної правоздатності і дієздатності фізичних осіб</i>	173
3.2.4. <i>Обмеження права фізичної особи на заняття підприємницькою діяльністю</i>	174
3.2.5. <i>Поняття та ознаки юридичної особи</i>	175
3.2.6. <i>Поняття підприємницької діяльності</i>	176
3.2.7. <i>Організаційно-правові форми, види юридичних осіб, їх об'єднання</i>	177
3.2.8. <i>Участь держави України та її органів у цивільних правовідносинах</i>	178
3.2.9. <i>Поняття та види об'єктів цивільних прав</i>	179
3.2.10. <i>Речі, їх класифікація. Майно</i>	179
3.2.11. <i>Поняття та види цивільних угод</i>	181
3.2.12. <i>Представництво та довіреність</i>	184
3.2.13. <i>Здійснення та захист цивільних прав</i>	185
3.2.14. <i>Вплив часу на здійснення та захист цивільних прав</i>	187
3.2.15. <i>Цивільно-правова відповідальність: поняття, види та підстави настання</i>	189
3.2.16. <i>Поняття та види особистих немайнових прав</i>	194
3.2.17. <i>Захист особистих немайнових прав</i>	195
3.2.18. <i>Загальна характеристика права власності та її види</i>	196
3.2.19. <i>Право інтелектуальної власності</i>	197
3.2.20. <i>Цивільно-правове зобов'язання</i>	198
3.2.21. <i>Поняття та зміст цивільно-правового договору</i>	199
Поняття та характеристика договору купівлі-продажу	201
Договір дарування	202
Договір позики	202
Договір майнового найму	203
3.2.22. <i>Позадоговірні зобов'язання: поняття, види та підстави виникнення</i>	204
3.2.23. <i>Загальна характеристика законодавства про захист прав споживачів</i>	205
3.2.24. <i>Цивільно-правова відповідальність за шкоду, завдану неповнолітніми та недієздатними</i>	206
3.2.25. <i>Відшкодування шкоди, завданої неправомірними діями</i>	207
3.2.26. <i>Підстави відповідальності за заподіяння моральної шкоди та розмір її компенсації</i>	209
3.2.27. <i>Поняття та загальна характеристика спадкового права</i>	210
Спадкування за законом та за заповітом	215

3.3. Сімейне законодавство

3.3.1. Загальна характеристика сімейного права.

*Шлюб: поняття, умови вступу
та перешкоди до укладання*217

3.3.2. Недійсність шлюбу: підстави, порядок визнання шлюбу недійсним, та його юридичні наслідки

218

3.3.3. Особисті права та обов'язки батьків і дітей за чинним законодавством

219

3.3.4. Майнові й аліментні правовідносини батьків і дітей та інших членів сім'ї і родичів

221

3.3.5. Позбавлення батьківських прав

225

3.3.6. Значення та юридична характеристика інституту усиновлення (удочеріння)

226

3.3.7. Опіка та піклування

230

3.4. Житлове законодавство

3.4.1. Право громадян на житло та правові форми його реалізації

232

3.4.2. Договір найму житлового приміщення

233

3.4.3. Права та обов'язки наймача за договором найму житлового приміщення

234

3.4.4. Правове регулювання приватизації державного житлового фонду

236

3.5. Земельне законодавство

3.5.1. Загальна характеристика Земельного кодексу України

238

3.5.2. Поняття та зміст права власності на землю

238

3.5.3. Гарантії прав на землю

240

3.6. Екологічне законодавство

3.6.1. Загальна характеристика екологічного законодавства

241

3.6.2. Екологічні права та обов'язки громадян

242

3.6.3. Права та обов'язки власників природних ресурсів і природокористувачів

243

3.6.4. Червона книга

246

3.6.5. Правові форми екологічної експертизи

247

Правові засади забезпечення екологічної безпеки249

3.6.6. Право природокористування та його види

251

Право загального та спеціального природокористування252

3.7. Адміністративне право та адміністративна відповідальність

3.7.1. <i>Поняття адміністративного права та його місце в національній правовій системі</i>	253
3.7.2. <i>Система та джерела адміністративного права</i>	255
3.7.3. <i>Суб'єкти адміністративного права</i>	257
3.7.4. <i>Адміністративно-правові відносини</i>	259
3.7.5. <i>Державна служба в Україні</i>	261
3.7.6. <i>Загальна характеристика Кодексу України про адміністративні правопорушення</i>	263
3.7.7. <i>Поняття адміністративного проступку та адміністративної відповідальності</i>	265
3.7.8. <i>Поняття та види адміністративних стягнень</i>	268
3.7.9. <i>Адміністративна відповідальність неповнолітніх</i>	270
3.7.10. <i>Загальні правила накладення адміністративних стягнень</i>	272

3.8. Кримінальне законодавство України

3.8.1. <i>Загальна характеристика кримінального законодавства України</i>	274
Структура нового Кримінального кодексу України	278
Види тлумачення закону про кримінальну відповідальність	284
3.8.2. <i>Поняття злочину та його ознаки</i>	286
3.8.3. <i>Класифікація злочинів</i>	289
3.8.4. <i>Особа, яка вчинила злочин, та її характеристика</i>	290
3.8.5. <i>Поняття кримінальної відповідальності та її межі. Стадії вчинення злочину</i>	296
3.8.6. <i>Види кримінальних покарань за Кримінальним кодексом України</i>	303
3.8.7. <i>Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені у співучасті</i>	307
3.8.8. <i>Обставини, що виключають злочинність діяння</i>	309
3.8.9. <i>Особливості кримінальної відповідальності осіб, які вчинили злочини у віці до 18 років</i>	310
3.8.10. <i>Кримінальна відповідальність за умисні вбивства, тілесні ушкодження, зтвалтування</i>	313
Критерії визначення характеру і ступеня тілесних ушкоджень	317
3.8.11. <i>Кримінальна відповідальність за крадіжки, грабежі, розбійні напади, незаконне заволодіння транспортним засобом</i>	318

3.8.12. Кримінальна відповідальність за хуліганство	320
3.8.13. Злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотиків	322

3.9. Правові основи фінансової діяльності держави

3.9.1. Поняття фінансової діяльності держави	326
3.9.2. Фінансове право	328
3.9.3. Правові основи фінансового контролю	330
3.9.4. Бюджетне право	331
3.9.5. Державні доходи та їх правове регулювання	332

Навчальне видання

ОСНОВИ ПРАВОЗНАВСТВА

Навчальний посібник

Керівник авторського колективу –
професор *Олександр Володимирович Негодченко*

Редактори

В.А. Семеній, І.М. Веріго

Коректори

О.А. Васюкова, О.Ю. Бакуньов

Відповідальний редактор

А.В. Самотуга

Підписано до друку 16.04.2002р. Формат 60х84 1/16. Папір газетний. Друк офсетний. Умов. друк. арк. 19,88. Обл.-вид. арк. 22,45. Умов. фарб.-відб. 19,88. Тираж 1000 прим. Замовлення № 1412.

Видавництво Юридичної академії МВС України,
49005, м. Дніпропетровськ, пр. Гагаріна, 26, т. (0562) 379-659

Видавництво ТОВ "ВКФ "АРТ-ПРЕС". 49050, м. Дніпропетровськ, вул. Козакова, 3
Свідоцтво ДК №118 від 12.07.2000.

Надруковано у ТОВ "ВКФ "АРТ-ПРЕС"
49050, м. Дніпропетровськ, вул. Козакова, 3